

Komplementiniai jungtukai *jog* ir *kad* senojoje ir dabartinėje lietuvių kalboje

Erika Jasionytė-Mikučionienė

Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas

Taikomosios kalbotyros institutas

Lietuvių kalbos katedra

erika.jasionyte@flf.vu.lt

STRAIPSNYJE analizuojama jungtukų *jog* ir *kad* vartoseną *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* grožinės literatūros patekstinyje ir Mikalojaus Daukšos *Postilėje* bei Jono Bretkūno *Postilėje*, tiriami jungtukų vartosenos panašumai ir skirtumai. Nagrinėjamų jungtukų semantinės ir sintaksinės funkcijos apibendrintai aptartos *Lietuvių kalbos gramatikoje* (LKG III 1976), *Lietuvių kalbos gramatikos darbuose* (Holvoet, Judžentis, red., 2003), kai kuriuose Artūro Judženčio (2009) ir Axelio Holvoeto (2010, 2015) straipsniuose, tačiau išsamesnės jungtukų *jog* ir *kad* analizės, paremtos statistiniais duomenimis, kol kas nėra. Be to, aptariant jungtuką *jog* senojoje lietuvių kalboje, daugiausia gilintasi į jo vartoseną priežasties arba tikslo sakiniuose, tačiau visapusiškai funkcinio požiūriu *jog* nėra tirtas. Tad straipsnio tikslas – ištirti jungtukų *jog* ir *kad* funkcijas bei vartojimo polinkius dabartinėje lietuvių kalboje ir pasirinktuose senuosiuose lietuvių kalbos raštuose: aptarti sintaksinius kontekstus, kuriuose randami analizuojami jungtukai, nustatyti komplementinių predikatų, prisijungiančių sakinius su *jog* ir *kad*, semantinius tipus, nustatyti sąsają su nuosakos kategorija, pateikti statistinius *jog* ir *kad* funkcijų duomenis.

Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno medžiaga rodo, kad jungtukai *jog* ir *kad* koreliuoja su komplementine sakinių jungimo strategija. Vis dėlto jungtuko *kad* sintaksiniai kontekstai įvairesni negu jung-

tuko *jog*: pastarasis apibrėžtas komplementinių sakinių kontekstais, o *kad* gana produktyviai vartojamas ir adverbialiniuose sakiniuose; be to, *kad* insubordinacijos atvejais funkcionuoja kaip diskurso arba valios (optatyvinis) žymiklis.

Tirtuose senuosiuose tekstuose jungtukas *jog* koreliuoja su komplementine strategija, o jungtukas *kad* – su adverbialine. Kai *kad* pasirodo komplementiniuose sakiniuose, jis gali prisijungti ir propozicinio, ir dalykų padėties tipo komplementinius sakinius; jungtuko *jog* atveju dominuoja propozicinio tipo komplementacija.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: komplementas, komplementinis jungtukas, komplementinis sakiny, komplementinis veiksmažodis, nuosakos kategorija.

1. Įžanga

Lietuvių kalbos gramatikoje (LKG III 1976, 790) aptartas jungtukų *jog* ir *kad* tipas, galimi vartosenos kontekstai: aiškinama, kad *jog* ir *kad* tik žymi prijungiamojo sakinio dėmenų gramatinę ryšį, bet nesudaro žodžių junginių šalutiniame sakinyje ir neina sakinio dalimis, t. y. jie neturi savarankiškos reikšmės. Tokie jungtukai, kurie rodo šalutinio dėmens priklausymą nuo pagrindinio, bet nesuteikia sakiniui papildomos reikšmės ir nenurodo jungimo pobūdžio, vadinami funkciniais, arba daugia-reikšmiais, nereikšminiais, jungtukais (DLKG 2006, 661).

Kaip nurodoma LKG III tome (1976, 807–808), su jungtuku *kad* dažniausiai sudaromi aiškinamieji jungtukiniai sakiniai, kurių priklausomasis dėmuo aiškina, papildo pagrindinį dėmenį, plg.,

- (1) *Nugirdo karalius, **kad** yra kažkoks prastas žmogus, labai geras daktaras* (LKG III 1976, 808).

Daugumos tokių sakinių šalutiniai dėmenys yra savarankiški ir juos galima laikyti konstatuojamaisiais sakiniiais. Aiškinamieji sakiniai su jungtuku *kad* yra sinonimiški atitinkamiems sakiniams su jungtuku *jog*, nors pastarieji, kaip teigiama akademinėje gramatikoje, ilgainiui nyksta. Vis dėlto jungtukų *jog* ir

kad sinonimija lietuvių kalboje yra palanki, nes padeda išvengti tų pačių kalbos priemonių kartojimo, todėl jungtukas *jog* vartojamas dažniausiai dėl stilistinių sumetimų, siekiant išvengti vienodo kelių aiškinamųjų sakinių jungimo. Įprasta, kad kai sakinyje prie vieno pagrindinio dėmens prijungiami du įvairių laipsnių šalutiniai dėmenys, viename iš jų bus pavartotas jungtukas *kad*, kitame – *jog*, plg. schemą:

PAGRINDINIS SAKINYS, *KAD*-sakiny, *JOG*-sakiny.

Pavyzdžiui,

- (2) *Be to, dabar manau, **kad** buvo sveika iš pat pradžių įsitikinti, **jog** niekada niekur netiksiu jokiam tarnautojo darbui (DLKT-GL).*

Be aiškinamųjų sakinių, jungtukai *jog* ir *kad* gali prijungti nusakomuosius sakinius, t. y. tokius, kurių šalutiniai dėmenys siejami su kai kuriais parodomaisiais įvardžiais bei prieveiksmais arba dar ir su jų nurodomais daiktavardžiais, būdvardžiais bei kitais prieveiksmais (LKG III 1976, 836), pvz.,

- (3) *Atsimenu, jis buvo toks senas, **kad** man augant senesnių ir neteko matyti (LKG III 1976, 836).*

Nusakomųjų sakinių šalutinis dėmuo, kaip ir aiškinamųjų, paprastai atitinka savarankišką sakinį, o pagrindinis dėmuo negali būti savarankiškas, nes neapibrėžtos reikšmės nurodomieji įvardžiai bei prieveiksmai *toks, tokia, taip* ir pan. reikalauja papildymo. Jungtukai *jog* ir *kad* ne visus nusakomųjų sakinių tipus jungia vienodai: tik jungtuku *kad* (bet ne jungtuku *jog*) prijungiami nusakomųjų sakinių šalutiniai dėmenys, kurie žymi tikslą, siekimą, o jų veiksmazodis yra tariamosios nuosakos. Skiriamoji tikslo sakinių ypatybė yra ta, kad tikslo sakinių pagrindinio dėmens tariniu gali eiti tam tikrų reikšmių veiksmazodžių tiesioginės, netiesioginės ar liepiamosios nuosakos formos, o šalutinio

dėmens tariniu eina įvairių reikšmių, bet tik tariamosios nuosakos veiksmažodžio formos. Nors beveik visi šalutiniai sakiniai atitinka savarankiškus sakinius, būtent šių, tikslo šalutinių sakinių, dėmenys savarankiškų sakinių neatitinka.

Be tikslo sakinių, jungtuku *kad* gali būti jungiami laiko (4), priežasties (5), sąlygos (6) sakiniai (LKG III 1976, 853). Gramatikoje pabrėžiama, kad priežasties sakiniai su jungtuku *kad* dažnai pagrindiniame dėmenyje turi atliepiamąjį žodį *dėl to*. Teigiama, kad priežasties ir padarinio santykius žymintys sakiniai su jungtuku *kad* be atliepiamųjų žodžių būdingesni tarmėms ir tautosakai negu bendrinei kalbai. Sąlygos sakinių su *kad* vartojama vis mažiau, o laiko sakiniai su *kad*, paplitę tarmėse ir tautosakoje, dabartinei literatūrinei kalbai nėra būdingi, nors senuosiuose raštuose laiko sakiniai su *kad* buvo gana dažni (LKG III 1976, 853).

(4) **Kad** jauna buvau, rože žydėjau (LKG III).

(5) Grįžome namo, **kad** buvo vėlus laikas (LKG III).

(6) **Kad** suieškotumei mano dukteris, aš tau duočiau pusę savo turto (LKG III).

Taigi, kaip matyti, akademinėje lietuvių kalbos gramatikoje atskleistas esminis (funkcinis) jungtukų *kad* ir *jog* skirtumas: teigiama, kad *jog* negali atstoti *kad* tik tada, kai šalutiniame dėmenyje pagrindinis veiksmažodis yra tariamosios nuosakos, t. y. šalutiniuose tikslo ir sąlygos sakiniuose (LKG III 1976, 808). Panašiai LKG II tome aiškinama, kad jungtukų *jog* ir *kad* reikšmės sutampa tik tam tikrais atvejais ir kad jungtukas *kad* gali būti vartojamas tokiomis reikšmėmis, kurios nėra būdingos jungtuko *jog* vartosenai. Vis dėlto konkrečiai nenurodoma, kurios reikšmės skiriasi, – galima daryti prielaidą, kad pirmiausia turima omenyje šalutiniai tikslo ir sąlygos sakiniai. Iš tikrųjų, tariamoji pagrindinio predikato nuosaka šalutiniame dėmenyje nebūtinai tiesiogiai sietina su šalutinio dėmens funkcinio tipu: kaip rodo analizuota medžiaga, tariamoji nuosaka randama ir komplementiniuose (tradiciškai – papildinio) sakiniuose.

Senesniuose lietuvių kalbos gramatikos darbuose pastebima, kad *jog* (statistiškai) menčiau paplitęs negu *kad*: akademinės gramatikos autorių teigimu, „<...> liaudies šnekamojoje kalboje aiškinamieji sakiniai su jungtuku *jog* šiuo metu visai baigia nykti. Nebeturėdami tvirtesnės atramos tarmėse, jie literatūrinėje kalboje irgi vartojami daug rečiau, negu sakiniai su *kad*, o kartais gauna tam tikrą knyginės kalbos atspalvį. Vis dėlto kai kurių rašytojų (pavyzdžiui, Vaižganto, Žemaitės) kūryboje aiškinamieji sakiniai su *jog* yra gana paplitę“ (LKG III 1976, 807). Panašiai teigia Julija Žukauskaitė, įžvelgdama reikšminį skirtumą tarp *jog* ir *kad* skirtingose kalbos atmainose (t. y. sakytinėje ir rašytinėje kalboje): „kasdieninėje šnekamojoje kalboje šalutiniams papildinio sakiniams jungti dažniau vartojamas jungtukas *kad*. Vis dėlto dabartinėje rašomojoje kalboje niekas nejaucia jokio prasminio skirtumo, todėl vienodai vartojami jungtukai *kad* ir *jog* papildinio šalutiniams sakiniams prijungti“ (Žukauskaitė 1960, 37). Taigi, kaip matyti, *jog* pirmiausia siejamas su rašytine kalba, oficialesniais kalbos stiliais.

Nemažai dėmesio jungtukams *jog* ir *kad* skirta norminamuosiuose lietuvių darbuose. *Kalbos patarimų* knygelėje (2003, 28) rašoma, kad jungtukas *jog* tikslo šalutiniams sakiniams jungti yra neteiktinas ir jį reikėtų taisyti jungtuku *kad*. Analogiškai *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos* interneto puslapyje *jog* vertinamas kaip taisytinas: skelbiama, kad jungtukas *jog* yra archajiškas, todėl vartotinas apgalvotai, be to, nuogaustaujama, kad šis jungtukas per dažnai vartojamas be pagrindo. *Jog* ir *kad* variacija esą galėtų būti pateisinama nebent stilistiniais sumetimais: *jog* vartotinas kaip *kad* sinonimas, kai tame pačiame sakinyje siekiama išvengti kartojamosi (taip pat plg. LKG III 1976, 808). Ritos Miliūnaitės nuomone, jungtukas *jog* gali būti pateisinamas „rašomajame stiliuje, knyginėje, ypač mokslo kalboje, kur vartojama daug prijungiamųjų ir sujungiamųjų sakinių“ (2006, 147), taigi, taip pat kaip jungtuko *kad* stilistinis pakaitalas.

Pastaruoju metu pasirodė profesoriaus Axelio Holvoeto tyrimų (2010; 2015), kuriuose sakiniai su *jog* ir *kad* vertinami iš tarpkalbinės perspektyvos. Dėl sąsajos su komplementiniais sakiniiais Holvoetas aptariamus jungtukus laiko komplementiniais jungtukais, arba komplementaizeriais (ang. *complementizer*). Profesoriaus teigimu (2015, 228), lietuvių kalbos *kad* yra kognityviškai neutralus ir potencialiai faktinis (ang. *factive*), jeigu komplementinį sakinį su *kad* valdantis predikatas turi faktinę reikšmę. Pritaikydamas Johno Lyonso (1977) skirtį tarp antrojo ir trečiojo laipsnio esinių (ang. *second-order and third-order entity*), atitinkamai Roberto Malcolmo Wardo Dixono (2006) skirtį tarp fakto (ang. *fact type*) ir potencialiojo (ang. *potential type*) tipo komplementinių sakinių, Holvoetas brėžia skirtumą tarp propozicinės (ang. *propositional*) ir dalykų padėties (ang. *state-of-affairs*) komplementacijos. Tyrėjo teigimu, žvelgiant iš sinchroninės perspektyvos, ši skirtis nėra aktuali, o štai senuosiuose raštuose aptariama dichotomija akivaizdi: *kad* esą siejamas su dalykų padėties komplementacija, o *jog* – su propozicine komplementacija. Aptariamai komplementinių sakinių tipai turi nevienodų struktūrinių požymių: propozicinių komplementinių sakinių pagrindinio predikato nuosaka yra tiesioginė, o dalykų padėties komplementinių sakinių – tariamoji. Funkcinę jungtukų *kad* ir *jog* distribuciją Holvoetas iliustruoja XVII a. tekstais, būtent – pavyzdžiais iš Chylinskio Biblijos, plg.:

- (7) *Pasakik meldziu, **jog** esi sesuo mano* (Gen. 12.13) (Holvoet 2010, 77).
- (8) *Walgieygu isz ano medzia, ape kuri prysakiau tau, **kad** newalgitumey isz jo?* (Gen. 3.11) (Holvoet 2010, 77).

Holvoeto nuomone (2015, 228), būtent tokia skirtinga distribucija lemia, kad ilgainiui *kad* imamas sieti su tikslo, o *jog* – su padarinio (ang. *consecutive*) sakiniiais. Vis dėlto, kaip rodo pasirinktų tekstų analizė, aptariama skirtis tarp *jog* ir *kad* nėra absoliuti, todėl ir senuosiuose tekstuose *kad* gali pasirodyti ir propozicinio, ir dalykų padėties tipo sakiniuose.

2. Tyrimo medžiaga

Medžiaga tyrimui rinkta iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT) grožinės literatūros patekstynio (DLKT-GL), kurį sudaro daugiau negu 15 mln. žodžių. Grožinė literatūra atskleidžia dabartinės jungtukų *kad* ir *jog* vartosenos kontekstus skirtingose kalbos atmainose – ir monologe, ir dialoge. Iš viso tekстыne užfiksuoti 187 335 jungtuko *kad* vartosenos atvejai (normalizuotas dažnis – 11,9) ir 19 443 jungtuko *jog* atvejai (normalizuotas dažnis – 1,2). Akivaizdu, kad jungtuko *kad* dažnis dešimt kartų didesnis negu *jog* – kaip rodo empirinės medžiagos analizė, pastarasis nėra toks polifunkcionalus kaip jungtukas *kad*, būtent dėl to jo vartosenos galimybės yra ribotos. Statistinė analizuojamų jungtukų distribucija tekstyने rodo *kad* esant vieną dažniausių lietuvių kalbos jungtukų (plg. *jog* ir *kad* dažnį su kito lietuvių kalbos komplementinio jungtuko *ar* dažniu tekstyने):

1 LENTELĖ. Komplementinių jungtukų *kad*, *jog*, *ar* dažnis DLKT

Tekstyno dalis	Komplementiniai jungtukai		
	Kad	Jog	Ar
DLKT-GL (apie 15 mln. ž.)	187 335 (f/1000 – 11,9)	19 443 (f/1000 – 1,2)	29 920 (f/1000 – 1,9)

Analizuota po 300 atsitiktinai atrinktų pavyzdžių, taigi iš viso išnagrinėta 600 pavyzdžių iš DLKT-GL, iliustruojančių *jog* ir *kad* vartojimo polinkius.

Be dabartinės kalbos, tirta ir senųjų lietuvių kalbos raštų kalba: tyrimui pasirinkta Jono Bretkūno *Postilė* (1591; toliau – BP) ir Mikalojaus Daukšos *Postilė* (1599; toliau – DP). DP iš viso užfiksuoti 3 886 jungtuko *kad* pavartojimo atvejai ir 1 465 jungtuko *jog* atvejai. BP jungtukas *jog* pavartotas 506 kartus, o *kad* vartojamas sporadiškai – rasta tik 12 pavartojimo atvejų. Iš viso išanalizuota 912 atsitiktinai atrinktų pavyzdžių iš pasirinktų senųjų tekstų (po 300 jungtuko *jog* ir *kad* atvejų iš DP

ir BP). Analizuojant DP, remtasi *Lietuvių kalbos instituto* sudaryta senųjų raštų duomenų baze (<http://seniejirastai.lki.lt/accept.php?reason=expire>), o nagrinėjant BP medžiagą remtasi fotografuotiniu leidimu (Aleknavičienė 2005) – jungtukai rinkti rankiniu būdu.

3. Jungtukų *jog* ir *kad* etimologija

Jungtukas *jog* laikomas atsiradusiu iš **yo* kamieno įvardžio genityvo formos su priaugusia enklitine dalelyte *-gi* arba *-ga* (plg. Fraenkel 1962, 194). Kaip teigia Ambrazas (2006, 468), XVI–XVII a. *jog* buvo vienas labiausiai paplitusių hipotaktinių jungtukų, kuriuo buvo jungiami aiškinamieji, priežasties bei padarinio ar net tikslo reikšmės šalutiniai sakiniai.

Jungtukas *kad* pagal kilmę gali būti laikomas trumpuoju priešveiksio *kada* variantu, pirmiausia sutrumpėjusiu antevokalinėje pozicijoje (Ambrazas 2006, 473). Todėl nenuostabu, kad, kaip rodo senųjų tekstų analizė, jungtukas *kad* neretai vartojamas laiko šalutiniams sakiniams jungti. Ambrazo teigimu, ne visuose XVI a. raštuose jungtukas *kad* vartotas: kaip minėta, BP jungtukas *kad* vartojamas sporadiškai.

4. Jungtukų *jog* ir *kad* funkcijos DLKT

Tirtoje tekstyno dalyje jungtukas *kad* pirmiausia siejamas su komplementiniais sakiniais, t. y. tokiais, kurie semantiškai ir sintaksiškai reikalauja komplementinio predikato pagrindiniame sakinyje (80 proc. visų *kad* pavartojimo atvejų). Pagal tradicinį šalutinių sakinių skirstymą komplementiniai sakiniai atitinka tiesioginio ir netiesioginio papildinio, veiksnio bei taričio funkcinius sakinių tipus. Tiesioginio ir netiesioginio papildinio sakiniai su *kad* sudaro 61 proc. visų rastų šalutinių sakinių atvejų su jungtuku *kad*, ir tai yra tipiškiausias *kad* vartosenos kontekstas dabartinėje lietuvių kalboje, plg.,

(9) *Jis nori vesti Anusiq. Sako, **kad** ves* (DLKT-GL).

Komplementinio predikato, valdančio sakinius su *kad* (kaip ir sakinius su *jog*), pozicijoje dažniausiai yra: (a) mąstymą, suvokimą, žinojimą ir kitus psichikos arba kognityvinius procesus reiškiantys veiksmažodžiai (tokie kaip *suprasti, suvokti, žinoti, manyti, mąstyti, galvoti* ir pan.); (b) kalbėjimą ir su kalba susijusius procesus reiškiantys veiksmažodžiai (tokie kaip *sakyti, pasakoti, tarti, pareikšti, šnabždėti, tvirtinti, minėti* ir pan.); (c) pojūčius ir jausmus reiškiantys veiksmažodžiai (tokie kaip *jausti, pastebėti, matyti, žiūrėti, patirti* ir pan.). Semantinės komplementinių predikatų grupės išskirtos remiantis Dixono (2006, 23) klasifikacija: būtent šias semantines komplementinių veiksmažodžių grupes Dixonas sieja su fakto tipo komplementiniais sakiniais, t. y. tokiais, kurie reiškia faktą, yra paremti finitinėmis veiksmažodžių formomis ir dažnai turi komplementaizerį (komplementinį jungtuką). Be to, faktiškumo dimensiją sustiprina ir dominuojančios komplementinių predikatų būtojo laiko formos.

Komplementiniai sakiniai su *kad* sietini arba su propozicinio, arba dalykų padėties tipo sakiniais. Kaip jau buvo užsiminta, ši skirtis lietuviškoje medžiagoje atspindima formaliai – šalutinio dėmens pagrindinio predikato nuosaka: propozicinio tipo sakiniuose pagrindinio predikato nuosaka yra tiesioginė, o dalykų padėties – tariamoji. Michaelis Noonanas (2007) savo tipologinėje studijoje, kurioje analizuoja komplementinius sakinius įvairiose pasaulio kalbose, teigia, kad yra kelios komplementinių predikatų grupės, turinčios tiesioginį ryšį su šalutinio dėmens nuosaka (arba bendriau tariant, modalumu), t. y.: (a) komandas, prašymus, ketinimus, troškimus, siekius reiškiantys predikatai, implikuojantys, kad komplementinio sakinio propozicija yra potenciali, galimà, bet ne atspindinti realią dalykų padėtį; (b) propozicinę nuostatą (ang. *propositional attitude*) reiškiantys predikatai, tokie kaip *manyti, tikėti, abejoti, neigti* ir pan., kurių komplementinio sakinio propozicija taip pat potenciali; (c) predikatai, presuponuojantys, kad komplementinio sakinio propozicija yra faktinė, t. y. atspindinti realią dalykų padėtį, –

vadinaujami *faktiniai predikatai* (ang. *factive predicates*). (a) grupės predikatai reikalauja komplementinių sakinių su tariamąja nuosaka; (b) grupės atveju santykis su komplementinio sakinio nuosaka yra dvejopas: jei reiškia teigiama nuostata perteikiamos proposicijos atžvilgiu (tokiais veiksmažodžiais kaip *manyti, tikėti*), nuosaka dažniau esti tiesioginė (indikatyvinė), o jei neigiama (abejonė, neigimas) – tariamoji. (c) grupės predikatai daugelyje kalbų (išskyrus, pavyzdžiui, ispanų) siejami su tiesiogine nuosaka komplementiniame sakinyje (Noonan 2007, 109). Kaip minėta, komplementinio sakinio su lietuvių *kad* pagrindinio veiksmažodžio nuosaka gali būti ir tiesioginė, ir netiesioginė, t. y. tariamoji arba (labai retais atvejais) liepiamoji. Tariamąją nuosaką turi tie komplementiniai sakiniai su *kad*, kurie yra valdomi predikatų, reiškiančių valią, norą, troškimą (t. y. (a) grupės predikatai pagal Noonano (2007) klasifikaciją) arba nuogastavimą, būgštavimą, plg.:

(10) *Dievaži, senuk, aš niekada nenorėjau, kad manęs bijotų* (DLKT-GL).

(11) *Aš tik bijau, kad tu nepabėgtum* (DLKT-GL).

Holvoetas (2010) atskirai aptaria minėtuosius *nuogastavimo* predikatus, kurie, jo teigimu, užima tarpinę padėtį tarp proposicinių ir dalykų padėties komplementų, t. y. nuogastavimo predikatas rodo kalbėtojo spėjimą, nuojautą, kad gali įvykti nepageidaujamas įvykis (episteminio modalumo reikšmė) ir kartu išreiškia norą, pageidavimą, kad tas įvykis neįvyktų (deontinio modalumo reikšmė). Františkas (1995, 293) tokio tipo modalumą vadina episteminio nuogastavimo (arba aprehentinio) modalumu (ang. *apprehensional epistemic*). Kalbamojo tipo modalumą reiškiantys predikatai gali eiti su abejojimo tipo komplementiniais sakiniais – ir proposicinio, ir dalykų padėties. Lietuvių kalboje aprehentinio modalumo reikšmę perteikia veiksmažodis *bijoti*, kuris valdo tiek proposicinius, tiek dalykų padėties komplementus, jungiamus tuo pačiu jungtuku *kad*, plg.:

- (12) **Bijau**, kad mane išgąsdins.
 (13) **Bijau**, kad gali mane išgąsdinti.
 (14) **Bijau**, kad manęs neišgąsdintų.

Skirtis tarp propozicinio ir dalykų padėties tipo komplementinių sakinių padeda išryškinti skirtumą tarp sakinių su *jog* ir *kad*: tirtoje DLKT-GL medžiagoje sakiniai su *jog* yra išskirtinai propozicinio tipo, – prisijungti dalykų padėties komplementinio sakinio jungtukas *jog*, rodos, net ir potencialiai negali, plg.:

- (15) *Bet dėl Piterio... jūs pamanykite, **jog** tai buvo tik trumpalaikis susižavėjimas, tačiau aš jo iki šiol nepamiršau* (DLKT-GL).
 (16) **Norėčiau, **jog** neišvažiuotum.*

Komplementinių sakinių su jungtukais *jog* ir *kad* sąveika su nuosakos kategorija apibendrinta toliau pateiktose lentelėse:

2 LENTELĖ. Sakinių su jungtuku *kad* sąsaja su nuosakos kategorija

Sakiniai su <i>kad</i>		
NUOSAKA PAGRINDINIAME SAKINYJE	NUOSAKA KOMPLEMENTINIAME SAKINYJE	KOMPLEMENTINIO SAKINIO TIPAS
Tiesioginė nuosaka	Tiesioginė nuosaka	Propozicinis
Tiesioginė nuosaka	Tariamoji nuosaka	Dalykų padėties

3 LENTELĖ. Sakinių su jungtuku *jog* sąsaja su nuosakos kategorija

Sakiniai su <i>jog</i>		
NUOSAKA PAGRINDINIAME SAKINYJE	NUOSAKA KOMPLEMENTINIAME SAKINYJE	KOMPLEMENTINIO SAKINIO TIPAS
Tiesioginė nuosaka	Tiesioginė nuosaka	Propozicinis

Adverbialiniuose sakiniuose jungtukas *kad* randamas 23 proc. visų tirtų atvejų: dažniausiai *kad* jungia priežasties ir tikslo sakinius. Kaip teigiama LKG, šalutiniai priežasties sakiniai, jungiami jungtukais *kad* ir *jog*, įprastai vartojami su atliepiamaisiais žodžiais *todėl* arba *dėl to* (LKG III 1976, 864; taip pat Judžentis 2009). Vis dėlto tirta DLKT (kaip ir senųjų raštų) medžiaga šios tendencijos nepatvirtina: sakiniai su *jog* ir *kad*, reiškiantys priežastį, jungiami prie pagrindinio dėmens be atliepiamojo žodžio. Priežasties aplinkybės pozicija *kad* atveju užfiksuota 10 proc. visų tirtų atvejų, o *jog* atveju – tik 2 proc., plg.:

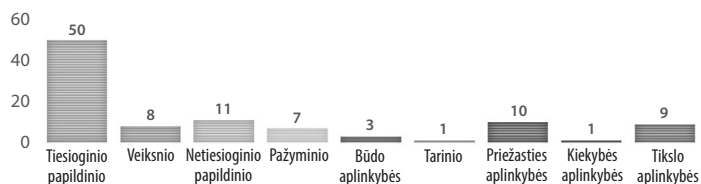
- (17) *Bijo todėl, kad dažniausiai sąlygas nustato merginos* (DLKT-GL).
- (18) *Bet buvau laimingas, jog pasakė tai, nes lygiai taip pat galėjo pasakyti, kad mums reikalinga kiekviena krona* (DLKT-GL).
- (19) *Kurį laiką maniau, kad dėl to, jog taip smarkiai mane buvo išsekinusios gašlios susimokėlės seserys* (DLKT-GL).

Tikslo sakiniai su *kad* sudaro 9 proc. visų jungtuko pavartojimo atvejų. Tai gana tipiškas *kad* kontekstas, kur pagrindinis šalutinio sakinio predikatas išskirtinai perteikiamas tariamąja nuosaka. Dažniausiai šalutinius tikslo sakinius valdo veiksmažodžiai, išreiškiantys konkretų aktyvų (įprastai judėjimo) veiksmą: *ateiti, atnešti, išeiti, ištraukti, mostelėti, nufotografuoti, paduoti, pakišti, patraukti* ir pan.,

- (20) *Po mašinėle pakišau sulankstytą megztinį, kad bent kiek slopintų stuksenimo garsą* (DLKT-GL).

Artūras Judžentis (2009, 82), tirdamas DLKT populiariosios ir respublikinės periodikos patekstynius, teigia radęs tris tikslo sakinius, jungiamus ir jungtuku *jog* – deja, empirinių pavyzdžių nepateikia. Tirtame DLKT grožinės literatūros patekstyntyje *jog* sakiniai tikslo aplinkybės pozicijoje išvis nėra vartojami. Kaip rodo tirta medžiaga, jungtukas *jog* išskirtinai siejamas su propozicine komplementacija, todėl tikslo sakiniuose jis ir negali būti vartojamas.

Funkciniai sakinių tipai su jungtuku *kad* apibendrinti 1 paveiksle.

1 PAV. Sakinių su jungtuku *kad* funkciniai tipai DLKT-GL

Kaip ir jungtukas *kad*, jungtukas *jog* dabartinėje lietuvių kalboje dažniausiai randamas komplementiniuose sakiniuose, t. y. tradiciškai skiriamuose tiesioginio ir netiesioginio papildinio, veiksnio bei tarinio sakiniuose (net 86 proc. visų tirtų atvejų), plg.,

- (21) *Pati labai gerai suprato, **jog** nuo tokių minčių greit nuprotėjama, tačiau nepajėgė liautis mąsčiusi vis apie tą patį* (DLKT-GL).

Adverbialiniai sakiniai nėra tipiškas jungtuko *jog* vartosenos kontekstas: nustatyta, kad tirtoje medžiagoje, be priežasties sakinių, *jog* gali būti vartojamas ir būdo aplinkybės sakiniuose, bet pastarieji sakiniai sudaro tik 5 proc. visų atvejų. Kartais jungtukas *jog* pasirodo ir reliatyviniuose (tradiciškai skiriamuose pažyminio) sakiniuose (5 proc. visų atvejų).

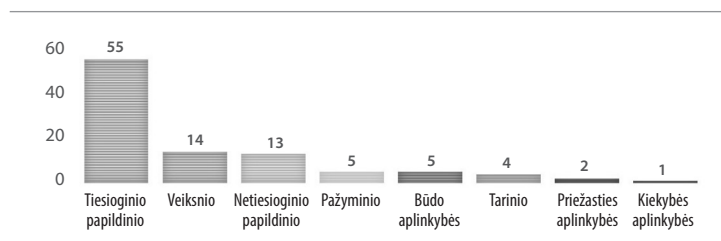
DLKT-GL jungtukas *jog* gali būti vartojamas iš karto po pagrindinio sakinio ar po kito šalutinio sakinio (dažnai su jungtuku *kad*). Iš surinktų sakinių matyti, kad dažniau *jog* vartojamas ne kaip jungtuko *kad* stilistinis variantas, siekiant išvengti keilių šalutinių sakinių jungimo tuo pačiu jungtuku *kad*, bet kaip įprastas komplementinis jungtukas, t. y. dažnesnė (sakinių jungimo) strategija A negu strategija B:

A. PAGRINDINIS SAKINYS, *jog*-sakiny

B. PAGRINDINIS SAKINYS, *kad*-sakiny, *jog*-sakiny

Žinoma, pastaroji aplinkybė gali būti lemiamą analizuojamų tekstų pobūdžio: grožinės literatūros tekstai nemaža dalimi remiasi dialogine kalba, imituojančia sakytinę, kasdienę kalbą, todėl sakiniai palyginti nėra ilgi, sudėtingi. Tam, kad būtų galima išsamiau aptarti jungtukų *jog* ir *kad* stilistinį variantiškumą, reikėtų panagrinėti ir oficialiuosius, dalykinės kalbos tekstus.

Funkciniai sakinių tipai su jungtuku *jog* apibendrinti 2 paveiksle.

2 PAV. Sakinių su jungtuku *jog* funkciniai tipai DLKT-GL

Kaip rodo tekstyno medžiaga, dabartinėje lietuvių kalboje jungtukas *kad* yra daugiafunkciškesnis negu jungtukas *jog*: be aptartų atvejų, kai jungtukas *kad* jungia įvairaus tipo šalutinius sakinius, jis gali būti vartojamas ir kaip citatyvas (ang. *quotative marker*), t. y. cituojant trečiųjų asmenų žodžius, plg.,

- (22) *Skambina, sako, **kad** būk mielas, ministre, palaikyk ar priimk, tai tada sakyčiau, kad daro spaudimą, paprašo ar mes susitarėme.*

DLKT-GL kalbamoji vartoseną nėra tokia tipiška: kaip teigia Holvoetas, citatyviniai kontekstai apskritai būdingesni publicistiniam stiliui. Perteikiant kito žodžius, jungtukas *kad* gali būti kombinuotai vartojamas ir su evidenciniais žymikliais (*esq*, *neva*, *atseit*). Tokiais atvejais jungtuką *kad* įmanu išleisti (t. y. pavartoti eliptiškai), plg.:

- (23) *Nieko nenutuokiančiam Vladislavui pasakė priešingai, (**kad**) *esq* jauna mergina nori pasimokyti žaisti šachmatais (DLKT-GL).*

Kaip matyti, aptariamais atvejais sakiniai su jungtuku *kad* yra įprastai valdomi kalbėjimą reiškiančių veiksmažodžių (*sakyti, pasakyti* ir pan.).

Be to, analizuojant tekstyno duomenis pastebėta, kad jungtukas *kad* nebūtinai vartojamas šalutiniams sakiniams jungti: esama atvejų, kai *kad* randamas pagrindiniame sakinyje. Šiuo atveju analizuojamo jungtuko vartoseną sietina su insubordinacijos reiškinium. Nikolas Evansas (2007, 367) insubordinaciją apibrėžia kaip konvencionalizuotą (pagrindinio) sakinio, kuris formaliai panašus į šalutinį sakinį, vartoseną. Tiriant Europos kalbų medžiagą, pastebėta, kad ilgainiui insubordinuoti komplementacijos žymikliai įgyja papildomų reikšmės atspalvių, t. y. jie gali perteikti kalbėtojo poziciją perteikiamos (teigiamos arba neigiamos) propozicijos atžvilgiu. Lietuvių kalbos *kad* insubordinacijos atveju gali funkcionuoti kaip: a) diskurso (24) arba b) valios raiškos (optatyvinis) žymiklis (25) (plačiau žr. Sawicki 2012), plg.:

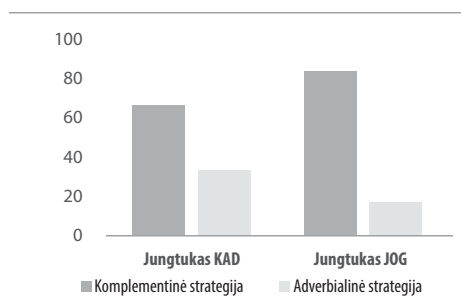
(24) A. *O man tai vat kaip tik atrodo – blynai toks nesunkus maistas, tai galėčiau taip valgyt.*

B. **Kad** blynas sunkus, žinok, maistas (DLKT-GL).

(25) **Kad** nors vaiką turėčiau... (DLKT-GL).

Kaip diskurso žymiklis *kad* vartojamas norint paprieštarauti vienam iš pokalbio dalyvių, laikytinas reakcija į pašnekovo žodžius. Jungtukas *jog* insubordinuotuose sakiniuose negali būti vartojamas.

3 paveiksle apibendrinta jungtukų *jog* ir *kad* vartoseną tirtoje tekstyno dalyje.

3 PAV. Jungtukai *jog* ir *kad* DLKT-GL

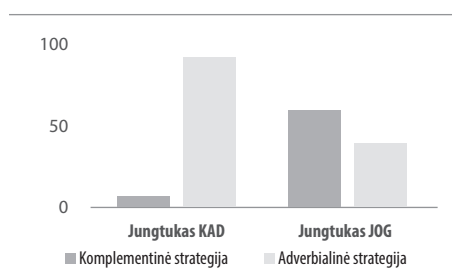
5. Jungtukų *jog* ir *kad* funkcijos senuosiuose lietuvių kalbos tekstuose

Analizuojami jungtukai yra palyginti dažni pasirinktuose senuosiuose tekstuose: DP rasti 3 886 jungtuko *jog* ir 1 465 jungtuko *kad* pavartojimo atvejai. BP jungtukas *kad* vartojamas itin retai – rasta tik 12 jungtuko pavartojimo atvejų. Distribucinė opozicija, atspindinti skirtį tarp komplementinių papildinio ir adverbialinių tikslo sakinių, susidaro ne tarp jungtukų *jog* ir *kad*, bet tarp jungtukų *jog* ir *idant* (pastarasis BP išskirtinai siejamas su tradiciškai skiriamais tikslo aplinkybės šalutiniais sakiniais). Jungtukų *jog* ir *kad* vartosenos kontekstai įvairūs: vartojami komplementiniams, adverbialiniams, palyginti retai – reliatyviniams sakiniams jungti. Kaip rodo DP ir BP analizė, jungtukas *jog* reguliariai siejamas su papildinio (ir tiesioginio, ir netiesioginio) šalutiniais sakiniais.

Aptardamas lietuvių kalbos komplementinius jungtukus *kad* ir *jog* kai kuriuose senuosiuose tekstuose, Holvoetas (2015) pastebi, kad kalbamaisiais jungtukais buvo atspindėta skirtis tarp propozicinių ir dalykų padėties komplementų. Jungtukas *kad*, kuris, kaip rodo sinchroninės medžiagos analizė, gali būti siejamas su abiejų tipų komplementiniais sakiniais, senojoje kalboje esą buvęs apibrėžtas dalykų padėties komplementų atžvilgiu, vadinasi, dažniau vartotas komplementiniuose sakiniuose, kuriuose pagrindinis prediktas reiškiamas tariamąja nuosaka, o jungtukas *jog* – apibrėžtas propozicinių komplementų atžvilgiu, kur pagrindinis predikatas reiškiamas tiesiogine nuosaka (Holvoet 2015, 251). Kitaip tariant, sakiniai su *jog* ir *kad* senojoje lietuvių kalboje gana nuosekliai atspindėjo *realis* vs *irrealis* opoziciją: *jog* sakinių propozicija reali, o *kad* – potenciali; negana to, sakiniai su jungtuku *kad* neva dažniau prijungiami prie valios (arba desideratyvinių) predikatų, o sakiniai su *jog* – prie faktinių (žinojimo, kalbėjimo ir pan.) predikatų. Daroma skirtis tarp komplementinių sakinių su *jog* ir *kad* galėtų būti siejama ir su tipologine Dixono (2006) komplementinių sakinių klasifikacija

į fakto (ang. *fact type*) ir potencialiuosius (ang. *potential type*) sakinius: jungtukas *jog* būtų labiau siejamas su fakto tipo komplementiniais sakiniais, o *kad* – su potencialiojo tipo sakiniais.

Išskeltą Holvoeto hipotezę tam tikra prasme pagrindžia analizuota DP medžiaga, kurioje *kad* komplementiniuose sakiniuose užfiksuotas tik 8 proc. visų jungtuko pavartojimo atvejų, taigi, skirtingai negu jungtuko *jog* atveju, komplementiniai sakiniai nėra tipiškas jungtuko *kad* vartosenos kontekstas DP, plg. 4 pav.:

4 PAV. Jungtukų *jog* ir *kad* vartoseną DP

Kaip rodo analizei atrinkti pavyzdžiai, komplementiniuose *kad*-sakiniuose dominuoja tiesioginė pagrindinių predikatų nuosaka, ne tariamoji (plg. 26 pavyzdį). Užfiksuoti tik keli atvejai, kai pagrindinio predikato nuosaka tariamoji: tokiais atvejais *kad*-sakinys yra valdomas veiksmažodžio *norėti* (27) arba reiškia modalumą – dinaminę galimybę (28), plg.:

- (26) *Néffqə cze βwieſei rėgimę ir girdime / kad teisibe mųſų ne qnſ wieno intikėiimo / vžgúl' / kaip átskaſūnis mōkia bėſ qnſ tōbulo vžſaugōiimo Wieβpatiēs priſākimo. Cze rėgimę kad gerí darbái teip izgānīmōſ yr priwaligí / ioğ ſaŵ izgānimo ne gal' žadēt / kas ne ſaugos W. priſākimo Cze rėgimę / ioğ ne ganá yra izgānimōſ W. priſākimā izğ wirβāus ſaugot <...> (DP 292, 34–39).*
- (27) *ufiūmpeiſ gentis kōſſai mīelas o labai gēidžemas / noretumbime kad' gālimas butú dāiktaſ / ilga kēlá io / trumpiāufi (DP 30, 20).*
- (28) *Ne izgīrfi idánt' kad žydas žyda vžmūſtu (DP 631, 87).*

Nepriklausomai nuo pagrindinio predikato nuosakos, 26 ir 28 pavyzdžiuose komplementinis sakinys su *kad* yra propozicinio tipo, valdomas percepčinio veiksmožodžio *girdėti*, o 27-ame pavyzdyje – dalykų padėties tipo.

Tipiškiausias *kad* vartosenos kontekstas DP (kaip ir BP) – adverbialiniai, konkrečiai, – laiko aplinkybės sakiniai (pastarieji DP sudaro net 73 proc. visų atrinktų atvejų; BP iš viso rasta 10 iš 12 atvejų, kai *kad* pavartotas laiko sakiniuose). Kartais kalbamojo tipo sakiniai su *kad* pagrindiniame sakinyje turi atliepiamųjų žodžių *tad(a)*, *tuo metu*, plg.:

- (29) *Vžgime tū metū / kad parašinēio wīsa pašāuli* (DP 39, 5).
- (30) *Ir kad iždīgo žóles ir wāifiu padāre / tad paródes ir kukālei* (DP 82, 34).
- (31) *Kad Diewas dawe Sžidams defchimti prisakima Sekminefa Seno Sokano / tadda wiffi daiktai Sžidams ifchgaſtingi buwa* (BP II 142, 14).

Priešingai negu *kad* atveju, jungtuko *jog* vartoseną komplementiniuose sakiniuose sudaro beveik 60 proc. atrinktų *jog* pavartojimo atvejų DP. Lygiai taip pat ir BP, dominuojanti sakinių su *jog* jungimo strategija – komplementinė (beveik 60 proc. atrinktų *jog* pavartojimo atvejų). Abiejuose nagrinėjamuose tekstuose komplementiniuose (konkrečiai – papildinio) sakiniuose pagrindinio predikato nuosaka tiesioginė (32–33), – pasitaikė vos keli atvejai, kai pagrindinio predikato nuosaka tariamoji (34). Vienais atvejais *jog*-sakinius su tariamąja nuosaka valdo valią reiškiantys veiksmožodžiai (pvz., *geistumbei*), o kitais reiškiamas modalumas. Vadinasi, ir DP, ir BP jungtukas *jog* pirmausia sietinas su propozicine komplementacija.

- (32) *Tenai girdeióme iog Wießpatís Iéfus užgime: o cžę wel girdėio-me iog wel augo / kaip tikrafis žmogus* (DP 49, 30).
- (33) *[...] atminkime Pono mufu Jefaus Krištaus / iog ghis mus miledams delei mufu kenteia / tatai efti / ifch didžios sawa mukos numire* (BP II 25, 19–22).

- (34) [...] ir *kacz*ei geiftumb*ei iog* *thie* *akmens dūna pawirftu* / *tacziau to nebus* (BP I 273, 11).

Skirtingai negu tirtoje DLKT medžiagoje, dominuojantis komplementinių veiksmažodžių, valdančių sakinius su *jog* ir *kad*, laikas – esamasis. Darytina prielaida, kad esamojo laiko vartojimas priklauso nuo religinių tekstų pobūdžio, kur pamokslai užrašyti taip, kaip būtų aktualiai pasakojama ir skaitytojas būtų priartinamas prie teksto ir autoriaus perteikiamos minties.

Komplementinių predikatų, valdančių sakinius su *jog* arba *kad*, kurie užima papildinio (tiesioginio ar netiesioginio) poziciją, semantinės grupės iš esmės atitinka tas, kurios užfiksuotos analizuojant sinchroninę medžiagą. Sakinių su *jog* ir *kad* dažniausiai reikalauja: (a) kalbėjimą ir su kalba susijusius procesus reiškiantys veiksmažodžiai (pvz.: *skaityti*, *tarti*, *minėti* ir pan.); (b) mąstymą, suvokimą, žinojimą ir kitus psichikos procesus reiškiantys veiksmažodžiai (pvz.: *žinoti*, *išpažinti*, *išmanyti* ir pan.); (c) pojūčius ir jausmus reiškiantys veiksmažodžiai (pvz.: *girdėti*, *regėti*, *pritirti* ir pan.). Jei sakiniai su analizuojamais jungtukais užima veiksnio poziciją, komplementiniais predikatais dažniausiai eina sangrąžinės veiksmažodžių formos (tokios kaip *regėtis*, *rodytis*).

Kaip jau užsiminta, be komplementinių sakinių, jungtukai *jog* ir *kad* DP ir BP gali būti vartojami adverbialiniuose ir reliatyviniuose sakiniuose. Iš adverbialinių sakinių jungtukas *kad* DP ir BP dažniausiai siejamas su laiko (kaip jau buvo minėta), taip pat sąlygos aplinkybės šalutiniais sakiniais (pastarieji DP sudaro 13 proc. atrinktų vartosenos atvejų), o jungtukas *jog* (ir DP, ir BP) – su priežasties aplinkybės (atitinkamai 23 ir 14 proc. atrinktų vartosenos atvejų). Tirdamas senųjų raštų kalbą, Leonardas Drotvinas (1964) jau gerokai anksčiau yra pastebėjęs, kad daugumoje nagrinėtų tekstų jungtukas *jog* priežasties sakiniuose apskritai yra dažnesnis negu jungtukas *kad*. Priežasties sakinius su *jog* vartojo ne tik rytiniu variantu rašę (kaip Dauk-

ša), bet ir vakarinio varianto lietuviškųjų raštų autoriai – Vilen-
tas bei Bretkūnas (daugiau žr. Judžentis 2009, 77). Eduardas
Hermannas apibendrina (1912, 67, *in* Judžentis 2009, 78), kad
rytiniame raštų kalbos variante jungtukas *jog* dažniausiai buvo
vartojamas priežasties aplinkybės sakiniuose, o Rytų Prūsijos
autorių raštuose – aiškinamuosiuose sakiniuose, nors, kaip rodo
tirta medžiaga, ir DP, ir BP *jog* pirmiausia siejamas su aiškina-
maisiais (papildinio) sakiniais. Drotvino teigimu, dažnai jung-
tukas *jog*, reikšdamas priežastį, eina kartu su priešinamaisiais
jungtukas *o* ir *bet*, tačiau DP medžiaga pastarojo pastebėjimo
nepatvirtina: *jog* priežastį paprastai perteikia ne priešinamu-
osiuose kontekstuose (atrinktuose pavyzdžiuose tėra du atvejai,
kai *jog* pavartotas su jungtuku *o*, ir vienas atvejis, kai pavartotas
su jungtuku *bet*). Priežasties sakiniai su *jog* gali eiti arba postpo-
zicijoje (t. y. po pagrindinio sakinio), arba prepozicijoje (t. y.
prieš pagrindinį sakinį), plg.:

(35) *Ir todriņag wadīna ia linxmībe W. Diéwo patiés (iėik' / tieg' /
inġ linxmībe Wießpa=tiés táwo) iog ne kíta turi turėi linxmībe
tarnái Wießpatiés / tiektái bíta páczia / kuria patís' W. Dié-
was turi: <...> (DP 390, 39–41).*

(36) *Ir iog ųwiesībe qnt' apziebīmo Páhonių pafaului parôdes' /
todriņag ir męs izġ tos ųwiesībes búkime ųwēntáis / vž sniegą
baltēfneis / vž pieną vž ųaphîrą ųwiefefneis [et]ć. (DP 430, 48).*

Bretkūno *Postilėje* jungtukas *kad* taip pat gali būti siejamas su
priežasties sakiniais (taip pat plg. Kibildaitė 2001). Iš viso už-
fiksuoti du *kad* pavartojimo atvejai priežasties sakiniuose, plg.:

(37) *A kad iau buwa pašnikawens keturias deščimtis dienu ir ke-
turias deščimtis naktu, potami fchalka (BP I 264, 6).*

Kaip teigia Edita Kibildaitė (2001, 140), priežastį aptariamas
jungtukas gali reikšti arba pavieniui, arba samplaikoje *kaip kad*;
vis dėlto tokios samplaikos BP nėra (autorė teikia pavyzdžius su
samplaika *kaip kada*, bet ne su *kaip kad*). Itin retai su pagrindi-
niu dėmeniu jungtukas *jog* gali sieti ir tikslo sakinius (tik 1 proc.

atrinktų atvejų). Tokio tipo sakinių DP nerasta, tačiau vienas kitas rastas BP, tiesa, tame pačiame kontekste vartojamas ir jungtukas *idant* (plg. 35 pavyzdį), – viena vertus, toks pavartojimas gali būti nulemtas konteksto ir analogijos; antra vertus, kaip pastebėta Ambrazo (2006, 468), *jog* ir vėlesniuose senuosiuose raštuose vartotas tikslo sakiniuose (pvz., Chylinskio Biblijoje), taigi *jog* pramaišus pasirodymas su *idant* galėjo būti visai natūralus, ne atsitiktinis, plg.,

- (40) *Krifus ateija / idant butu Teifus. Ateit tawefp Teifus. Ne tik-tai iog ghiffai pats Teifei giwentu / bet idant mus neteifus / tatai efti / griekinikus apteifintu [...]* (BP I 11, 4–7).

Kai analizuojamuose tekstuose *jog* pasirodo tradiciškai skiriamuose būdo aplinkybės sakiniuose, jis gali turėti išeities, padarinio (ang. *consecutive*) reikšmę, kitaip tariant, sakiny su *jog* reiškia padarinį to, kas pasakyta pagrindiniu sakiniu, plg.,

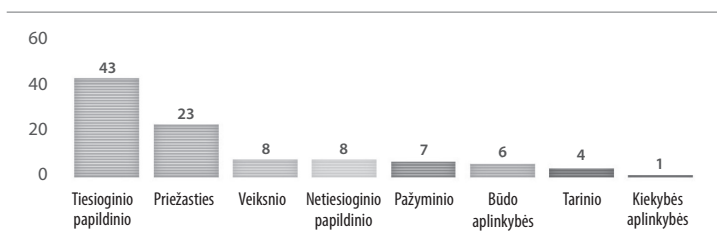
- (41) *Ir anis ataia / ir pripile abu laiwu pilnu taip / iog grimfda* (BP II 273, 4).

Pagrindiniame sakinyje neretai esti atliepiamasis žodis *taip(o)*, *teip(o)*. Tai, kad jungtukas *jog*, kuris pirmiausia siejamas su pozicine komplementacija, ilgainiui ima jungti adverbialinius padarinio sakinius, pastebėta ir Holvoeto, tiriant Chylinskio medžiagą (plg. Holvoet 2010, 77; 2015, 252).

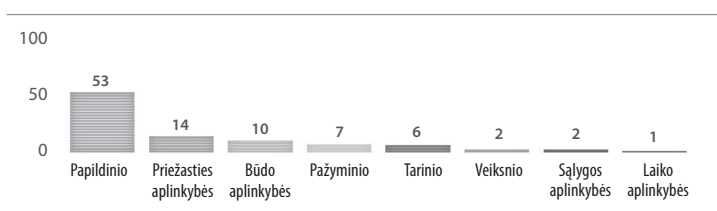
Funkciniai sakinių tipai su *jog* ir *kad* pasirinktuose senuosiuose tekstuose apibendrinti 5–8 paveiksluose:

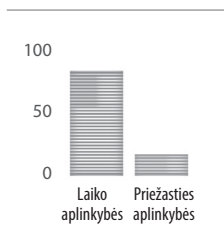
5 PAV. Funkciniai sakinių su jungtuku *kad* tipai DP

6 PAV. Funkciniai sakinių su jungtuku *jog* tipai DP

7 PAV. Funkciniai sakinių su jungtuku *jog* tipai BP

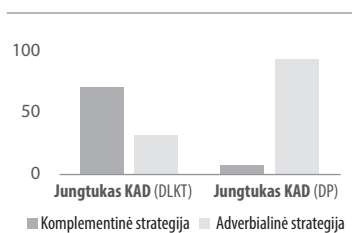

8 PAV. Funkciniai sakinių su jungtuku *kad* tipai BP

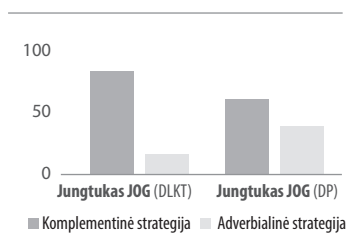
6. Apibendrinamosios pastabos

Tekstyno medžiaga rodo, kad dabartinėje lietuvių kalboje jungtukai *jog* ir *kad* koreliuoja su komplementine sakinių jungimo strategija. Vis dėlto jungtuko *kad* sintaksiniai kontekstai įvairesni negu jungtuko *jog*: pastarasis apibrėžtas komplementinių sakinių kontekstais, o *kad* gana produktyviai vartojamas ir adverbialiniuose sakiniuose. Be to, *kad* insubordinacijos atvejais funkcionuoja kaip diskurso arba valios (optatyvinis) žymiklis.

Tirtuose senuosiuose tekstuose jungtukas *jog* koreliuoja su komplementine strategija, o jungtukas *kad* – su adverbialine. Kai *kad* pasirodo komplementiniuose sakiniuose, jis gali prisijungti ir propozicinio, ir dalykų padėties tipo komplementinius sakinius. Jungtuko *jog* atveju dominuoja propozicinio tipo komplementacija. Lyginant jungtuko *kad* vartoseną Mikalojaus Daukšos *Postilėje* ir grožinės literatūros patekstyntyje, skirtumas akivaizdus: XVI a. tekste *kad* funkcionuoja kaip adverbialinis jungtukas, o dabartinės kalbos tekstuose – pirmiausia kaip komplementinis jungtukas. Jungtuko *jog* polinkis būti siejamam su komplementine sakinių jungimo strategija skirtingais kalbos raidos tarpsniais išlieka, tik sumažėja adverbialinių kontekstų, kuriuose *jog* gali pasirodyti, plg.:

9 PAV. Jungtukas *kad* DP ir DLKT-GL

10 PAV. Jungtukas *jog* DP ir DLKT-GL

Tekstyno medžiagoje, kaip ir senuosiuose tekstuose, didžiausią dalį komplementinių predikatų, prisijungiančių sakinius su *jog* ir *kad*, sudaro faktinę reikšmę (ang. *factive*) veiksmazodžiai. Neretai faktinių komplementinių predikatų gramatinis laikas – būtasis (ypač dabartinės kalbos tekstuose), o tai pavirtina, kad sakiniai su *jog* ir *kad* pirmiausia priskirtini fakto tipo (ang. *fact type*, Dixon 2006) sakiniams.

Literatūra

Aleknavičienė Ona 2005, *Jono Bretkūno Postilė: studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ambrazas Vytautas (red.) (DLKG) 2006, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ambrazas Vytautas 2006, *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Dixon Robert Malcolm Ward 2006, Complement Clauses and Complementation Strategies in Typological Perspective, R. M. W. Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald (red.), *Complementation: A Cross-Linguistic Typology*, Oxford: Oxford University Press.

Drotvinas Leonardas 1964, Priežasties ir tikslo sudėtinės konstrukcijos XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose, *Kalbotyra* 10, Vilnius: Mintis. Prieiga internete: <http://baltnexus.lt/uploads/publikacijos/Kalbotyra/Kalbotyra%20X/10_04_L.%20Drotvinas.pdf>.

Evans Nicholas 2007, Insubordination and its uses, Irina Nikolaeva (red.), *Finiteness: Theoretical and Empirical Foundations*, Oxford: OUP, 366–431.

Holvoet Axel 2010, Notes on complementisers in Baltic, N. Nau, N. Ostrowski (red.), *Particles and Connections*, Vilnius: Vilniaus universitetas & Asociacija „Academia Salensis“, 73–101.

Holvoet Axel 2015, Semantic functions of complementizers in Baltic, Kasper Boye, Petar Kehayov (red.), *Complementizer Semantics in European Languages*, Berlynas: Mouton De Gruyter.

Judžentis Artūras 2009, Dėl šalutinių priežasties sakinių su jungtuku *jog*, *Kalbos kultūra* 82, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:j.04~2009~1367173930742/DS.002.0.01.ARTIC>>.

Judžentis Artūras, Holvoet Axel 2003, *Sintaksinių ryšių tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Kibildaitė Edita 2001, Priežasties šalutiniai sakiniai Bretkūno postilėje, *Acta linguistica Lithuanica* 44, 129–144.

Lichtenberk František 1995, Apprehensional epistemics, Joan Bybee, Suzanne Fleischman (red.), *Modality in Grammar and Discourse* (Typological Studies in Language 32), 293–327.

Lyons John 1977, *Semantics* 1–2, Cambridge: Cambridge University Press.

LKG II – Ulvydas Kazys (red.) (LKG II) 1971, *Lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mintis.

LKG III – Ulvydas Kazys, Ambrazas Vytautas, Valeckienė Adelė (red.) (LKG III) 1976, *Lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslas.

Miliūnaitė Rita (sud.) 2003, *Kalbos patarimai. Sintaksė: įvairūs dalykai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Miliūnaitė Rita 2006, *Apie kalbą ir mus*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Noonan Michael 2007 [1985], Complementation, *Language Typology and Syntactic Description 2. Complex Structures*, Cambridge: Cambridge University Press, 52–150.

Sawicki Lea 2012, Responsive discourse particles in Lithuanian dialog, *Baltic Linguistics* 3, 151–163.

Žukauskaitė Julija 1960, Lietuvių literatūrinės kalbos jungtukas JOG, *Kalbotyra* 2, Kaunas: Valst. K. Poželos v. spaustuvė.

THE COMPLEMENTIZERS *KAD* AND *JOG* ‘THAT’ IN OLD AND CONTEMPORARY LITHUANIAN

Summary

This paper focuses on the Lithuanian complementizers *kad* and *jog* (“that”), which so far have not received any in-depth analysis, except for some observations made by the authors of the *Lithuanian Grammar* (1976) or Artūras Judžentis (2009) and Axel Holvoet (2010; 2015). Adopting both synchronic and diachronic perspectives and by applying a corpus-driven methodology, the present study aims to investigate the semantic functional potential of *kad* and *jog* as well as their usage and the syntactic contexts that they appear in. The analyzed data set includes both written (i.e., fiction) language and some Old Lithuanian texts from the 16th century (namely, the *Postilla* by Jonas Bretkūnas (1591) and the *Postilla* by Mikalojus Daukša (1599)).

The analysis shows that the complementizers under consideration are relatively frequent in the old Lithuanian writings, though the complementizer *kad* is only sporadically used in Jonas Bretkūnas’s *Postilla*. The conjunction *kad* in the *Postilla* by Mikalojus Daukša is most often used in different types of adverbial clauses, including time, purpose and conditional clauses. *Jog*, in its turn, functions as a complementizer that

prototypically appears in propositional complement clauses (in both of the analyzed old texts). When, in the Daukša's *Postilla*, the conjunction *kad* appears in complement clauses, it may take on both types (i.e., propositional as well as state-of-affairs) of complement clauses. In contemporary Lithuanian, *kad* has changed its functional profile and, like the complementizer *jog*, is most often associated with complementation strategies; i.e., it is found in propositional and state-of-affairs complement clauses. Besides, *kad* is more polyfunctional than *jog*: it can be found in in subordinate clauses and function as a discourse or an optative marker.